

EMLÉKEZETMÚZEUM – MINT RÍTUS, IDENTITÁS ÉS KULTÚRA

GARACZI IMRE

„...a külső, vulgáris időben minden ember szenved. Ez az ananké-idő. Amit oda kell adni. A belső és szubjektív idő az, amelyben az ember szabad és fellelegzik.”

Hamvas Béla

Az idő és az emlékezet kapcsolata már az ősi isten-nemzedékek történeteit megörökítő mediterrán teremtésmítoszok narratíváiban¹ is szerepel. A három istenkorszak (Uranosz, Kronosz és Zeusz) története és jelentése a XXI. század perspektíváiban is fontos helyet foglal el. Uranosz, az alapító egyesülve Gaiával, a földanyával a kozmosz alapítója és egyben tartója. A következő nemzedék Kronosz ideje, az időisten kora, a büntudat kora. Kronosz sorsa a szenvedés, mert az istenek büntudata vetül ki reá. Az időisten nem csak az időkeret megalkotója, hanem egyben az idővel az időben tépelődő, az időtípusokat felismerő idő. Kronoszban testesül meg a megélt és átélt idő. A legendák szerint az istenek bosszankodtak az uranoszi kor paradicsomi életének beteljesületlen hagyományai miatt. Ezt büntetik, de a büntetéssel Kronoszt sújtják. Kronosz megszületése átformálta az istenek tudati világát, hiszen ő hozta létre a tudat, az öntudat, azaz a tudatosulás érzését. Ettől kezdve tudják az istenek, hogy halhatatlanok, s a végtelenség tudata, amely a múlandó, anyagi, időbe vetett világok fölé helyezi őket, kialakított bennük egy nagy adag cinizmust.

Ez a folyamat az idő történetének megalapozása, s az isten-nemzedékek korában meghozott és létrejött döntések alapvetően határozták meg az emberiség történetét, sőt a XXI. század perspektívái és sors beteljesülései vonatkozásában is jelen vannak. Fontos mindenekelőtt az idő fogalmát vizsgálunk, hiszen az időiség egy rendkívül összetett és különleges egyediségű állapot, keret, egy régi szentencia szerint: „az idő olyan plazma, melyben a jelenségek fürdenek”.²

¹ Főként görög, szír, föníciai és észak-afrikai teremtésmítoszok.

² Az idő és tér egymásra utaltsága és furcsa játéka okozza a folyamatosságnak és a megszakítottságnak ezt a paradoxonát. Az időben, mint áramlásban, a végtelen felé való mozgás fejeződik ki, s az érzékelés számára viszont a képek megragadásához szük-

Sokféle időt ismerünk különféle tipizációs modellek alapján: különbözik egymástól a biológiai, a fizikai, a filozófiai és az irodalmi idő; s más időt tapasztalunk az interneten vagy a különféle történelmi korszakokban, s ugyancsak különbséget teszünk, érzékelünk a hangulataink alapján szerzett időbenyomásokban. Alapvetően három féle időtípust különböztetünk meg: Az első a kozmosz ideje, vagy makroidő, amely a galaxisok és tejútrendszerek folyamatait öleli keretbe, s ennek mértékét emberi léptékkal nem is közelíthetjük meg, hiszen a mindennapi életben egzisztáló ember számára szinte hihetetlennek tűnhet az, hogy például egy űrszonda hónapokon keresztül utazik a Plutóhoz. Nincs is fogalmunk arról, hogy mi is a fény- vagy hangsebesség, miként írható le, miként érzékelhető.

A kozmikus-makro idő egyben misztikus is, hiszen az idő töredékében élő ember számára nem kézzelfogható. Csak akkor találkozunk a kozmosz idejével, ha a világegész speciális tereire tévedünk. Például, ha az egyes mitológiák elbeszéléseinek időhorizontjait vizsgáljuk: Uranosz-Kronosz-Zeusz istenideje. Ugyanígy, ha a csillagászat rejtelmeiben sétálunk, csodálkozunk el az egyes nap- és tejútrendszerek fényévekben mérhető időviszonyain. A kozmikus idő nem jelent a mindennapi ember számára problémát, hiszen természetes időnek tekinthető.

A második időtípus a biológiai vagy nemzedéki időtartam, amely az ember ideje, ezt az időt érzékeljük közvetlenül, ez ölel körül bennünket, átszövi mindennapjainkat, s tájékozódásunk alapja a nagyszüleink idejétől az unokáink idejéig. Tehát a biológiai idő kerete nagyjából öt nemzedéknyi idő, mert a nagyszüleinkkel való kapcsolatunkban öröklődik az előtünk lévő két nemzedék ideje, s a mi időnk pedig tovább hagyományozódik a gyermekeink s unokáink idejében (természetesen szerencsés esetben, ha hosszú életűek nagyszámban a családtagok, akkor ugyanez a keret a dédszülők korától a dédunokákig bővül).³

séges tagolnunk az idő eruptív folyamatszerűségét. Az alapvető emberi érzékelésmód kívánalma az a kozmikus vágy, hogy az időt rendszeresen szeretnénk lassítani, vagy megállítani. Mindez szorosan összefügg az idő történetének sokrétűségével, hiszen ne feledjük, hogy az ítélet-alkotás legtöbbször többféle idő horizontjainak metszéspontjaiban realizálódik (kezdődik). A szubjektum reprezentációs képességének legtágabb időtere a *kozmosz idő*. Ezzel nagyon ritkán szembesülünk (beláthatatlan, érzékelhetetlen), hiszen a mindennapjaink előtt ez zömmel rejtve marad.

³ Az időélmény metszeteinek speciális területe a *biológiai idő*, amely a szerves és szeretlen világ genetikai ideje. Ennek a misztikumát akkor érzékelhetjük igazán, ha egy átlagosan 70-90 éves életre lehetőséget kapó ember a kezébe vesz egy több millió éves kódarabot. Ebben a szimbólumban érzékelhetjük a biológiai idő paradoxonát. Az idő maga az emberi létezés legkegyetlenebb attitűdje. Bármely esemény csak az időben jelenhet meg számunkra, s nehezíti a megértést az is, hogy az emberi tudat nem tartalmazza önmagában az időt. Az időt mérő jelenségek és eszközök

A harmadik időtípus a történelmi vagy kronológiai idő, azaz Kronosz ideje. Ez egy mesterséges, az emberi praktikum alapján megteremtett időszalag, amely alkalmas arra, hogy ne tévedjünk el a történelmi emlékezetben (emlékezetünk ugyanis rendkívüli módon esetleges, nagyon könnyen összekeverünk különféle eseményeket, korszakokat, s gyakorta érezzük, hogy bizonytalan az emlékezetre alapozott múltidézés). Ezért a *történelmi idő*, ami már az emberiség által létrehozott mesterséges idő; olyan szükségszerűség, amely segít a múlt és jelen viszonyaiban eligazodni. Ez elengedhetetlenül szükséges, hiszen az emberi tudatban kódolt időérzet rendkívül labilis. Az időskála nélkül összeomlana az emberi gondolkodás, hiszen az idő lineáris módon történő számítása a legfontosabb támpont és tagolási lehetőség a gondolkodás számára.

Ezért is fontos, hogy itt vonjunk különbséget a három alapidőből fakadóan az emberi idő szerkezetéről. Ennek két típusa van, az egyik az említett kronoszi, kronológiai idő, vagy külső idő, amely a perc, óra, nap, hónap, stb. alapján az anyagi világban biztosítja a szubjektum számára az eligazodást. Ennek másik szerkezeti fele a Kairosz, az emberi szubjektum belső ideje, amely a lélekben őrzött szellem öntudata, egy spirituális öntételezés, öntudat, tulajdonképpen az igazi, saját idő.

Valójában az ember, mint fizikai lény önmagában nem tartalmazza az időt, hanem csak az időhöz való viszonyból részesül, az idővel viszonyba lép. Ha hajnalban felébredünk egy teljesen sötét szobában, ahol semmiféle fény, vagy hang, vagy bármely jel nem utal az időre, akkor érezhetjük igazán az idő-nélküliségünket, az időn kívüliségünket. A térben benne vagyunk, a tér részei vagyunk (lehet, hogy foglyai is!), az idő viszont nincs bennünk, kívül áll rajtunk, de itt van körülöttünk, s nekünk kell a mindenkori időviszonyt megfogalmazni, aktualizálni.

Az időnek igazából csak az utóbbi 200 esztendőben lett nagy jelentősége, mert a pénzközponitú, üzleti gondolkodás a megtérülést, a hozzáadott érték létrejöttét, a profit keletkezését az időre opcionálja. A három fajta alapidőt, és a kétfajta szerkezeti időt a spiritualitás köti össze, az a rendszeres kapcsolat, amely – érzékelve vagy érzéketlenül – állandóan alakítja, formálja, emberi-tárgyi viszonyainkat.⁴

nélkül teljes mértékben elveszíthetjük azonosságunkat. Például, ha egy rabot egy börtönben több heti sötét zárkára ítélnék, teljes mértékben elveszíti időérzetét, hiszen megszűnik számára minden lehetséges viszonyítási mód arra, hogy az adott időben elhelyezze önmagát. Hiába próbál az emlékezetében meglévő időtapasztalatokra támaszkodni, mindezt csak önmagában idézheti fel, létének realitása nélkül.

⁴ Tehát az időiség vonatkozásában mindenféleképpen érzékelhető egy elfogultság, aminek a lényege az, hogy az időt elsősorban, mint a történelem embere idejét véljük kézzelfoghatónak. Pedig a több milliárd éves kozmoszunk idejéhez képest ez a hat-

A jövőre való reflektálás nem új kérdés; szinte az összes vallás felépítette a hagyomány-rendszerében az időhöz való viszonyt, még azok is, amelyek tagadják az idő materiális megjelenítésének fontosságát. Ebben a kérdésben a nagy világvallások közül a zsidó-keresztény hagyomány eltér a buddhizmus, a hinduizmus, és az antik-görög időfelfogástól. Az előbbi szerint, az emberi történelem időfelfogása vektoriális jellegű. Ennek a vektoriális eredetnek a kiindulópontja Isten világteremtő tette, azaz minden idő alapja a kezdet, ami egy eléggé relativizált fogalom. Nem véletlen az, hogy Plotinos, amikor a Szent-háromság hiposztázisát fölépítette, akkor a kezdetet az egyes számmal jelölte. Ez azért érdekes, mert az egy – a plotinosi rendszerben – még az időn kívüli dimenzióban jelenik meg, és belőle áramlik ki (emanációval) a szellem (ez a görög filozófia Logos-a, de a keresztény liturgiában ugyanez Jézus), majd ebből eredezteti a lélek harmadik fokozatát, amelynek oldalhajtésán jön létre a látható, materiális világ (Deus sive Natura). Tehát Plotinos sem találta meg a kezdet megjelenítésének időn kívüli nem-materiális signumát.

Ez a vektoriális típusú idő-képzet azért is izgalmas a zsidó-keresztény hagyományban, mert a nagy világvallások idő-apokalipszisei kizárólag a ciklikusságra építenek. A kezdet eszkatologikus folyamatának zsidó gyökerei a Kr. e. 6. századra vezethetők vissza, amikor a babiloni fogság idején a közösség hagyománnyá tette a Megváltó eljövételét, aminek következménye a határolt történelem, azaz a határolt időiség gondolata. Ószövetségi iratok bizonyítják azt is, hogy már a Kr. e. 2. században a zsidó vallás gondolkodott a halottak eszkatologikus sorsáról: akik kiállták a földi próbákat, azok elnyerik a jutalmukat, akik viszont nem, azok sorsa a büntetés.

Mindebben már implicit módon benne van a halál utáni (hyposztatikus) létezés, illetve a végső feltámadás lehetősége. Mindezt bizonyítja Ezékiel próféta látomása, akinek Isten láthatóvá tette a halottak feltámasztását.⁵ Ez jelentősen járult hozzá a messianisztikus hit kiépítéséhez, és majd a kereszténység fejleszti tovább a halálon túli mezsgyére áthelyezett kárhozat- és örök

hétézer év mindössze néhány másodperc. A másik ok, ami miatt beleéljük magunkat e történeti időrezsimbe az, hogy az időre elsősorban mindig úgy reflektálunk, mint az ember intellektuális történetének keretére. Ennek fényében kell feldolgozunk azokat az információkat, amelyek arra utalnak, hogy a földi élet rendszerei közös eredetű, ám egyszeri jelenségek, amelyekből különféle kölcsönhatások, energiamezők stb. találkozására kibontakoznak reprodukciós és replikációs mechanizmusok. Mindennek közös forrásvidéke a DNS, amelyen kívül az életnek más módozatát nem ismerjük.

⁵ „Így szól az Úr Isten ezeknek a tetemeknek: Ímé, én bocsátok ti belétek lelket, hogy megéledjete. És adok reátok inakat, és hozok reátok húst, és bőrrel beborítlak titeket, és adok belétek lelket, hogy megéledjete (...) És megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, mikor megnyitandom sírjaitokat és kihozlak titeket sírjaitokból, én népem! És adom az én lelkemet belétek, hogy megéledjete...” (Ezékiel 37, 5-6. 13-14).

üdvösség paradigmát. Tulajdonképpen itt arról is szó van, hogy a keresztény eszkatologikus felfogás korszerűsíti, kiszélesíti az ószövetségi elképzeléseket.

Az iszlám felfogása sokat merített az Ó- és Újszövetség folyamatosságából, és szinte ugyanúgy használja az ismert fogalmakat: a feltámadás, az idők végezte, a kárhozat és az utolsó ítélet megjelenítése. Ebben a kontextusban állíthatjuk, hogy a zsidó, a keresztény és a muszlim vallás időiségét az életfolyamat zárandoklatként való felfogásaként jeleníthetjük meg. A zsidó narratívában gyakori az életfolyamat végén megjelenő ígéret beteljesítése; a keresztény patrisztika korában – mint Szent Kelemen, Szent Ambrus, Szent Ágoston – gyakorta hasonlítják a keresztény küldetésudatot egy megpróbáltatásokkal teli sivatagi zárandoklathoz. És itt jutunk el Szent Ágostonhoz, akinek fő művében⁶ az idő fogalma úgy jelenik meg, mint átélésre hivatott próbatétel. Ágoston időfelfogása mintegy összegzi a korábbi – szakrális és materiális – időfelfogásokat.

Tulajdonképpen Ágoston fedezi fel, implicit módon, a „modern időt”. Ennek jelentőségét a különféle idő-metafizikai kísérletek vonatkozásaiban nehéz lenne túlértékelni, hiszen ő az, aki ráértett arra, hogy az idő valójában a folyamatos kontinuum és a visszatérő ciklikusság elege. Az idő forrását Isten örökkévalóságából eredezteti, és mindnyájan keressük az örökkévaló titkát, de rendszeresen beleütközünk a múlt és jövő mozzanataiban a teremtett dolgokba.

Hogyan tudjuk az örökkévaló fényét becsempészni – néha-néha – az idő és a gravitáció axiomatikus világába. Az ágostoni időkutatók összes fontos vonatkozása mindmáig sokat idézett, ám kevésbé értelmezett. Ennek legizgalmasabb centruma az aktuális, anyagi idő és az időn kívüli örökkévaló kapcsolata. Ezt Ágoston így jeleníti meg: „Ámde el nem múlik semmi az örökkévalóságban, hanem jelen van minden. Teljes egészében jelenlévő idő azonban nincsen. Nyilvánvaló, hogy minden múltat kerget a jövő, és minden a múltból következik és minden múlt és minden jövő a mindig jelen valóból nyeri létezését, belőle fut elő. Tartóztathatja-e valaki az emberi szívet, hogy megpihenjen és lássa: a múlt és a jövő időt a nem iramló és nem jövőendő, hanem mindig álló örökkévalóság miképpen vezeti?”⁷

A középkor végétől visszafelé tekintve az idő jelentősége egyre csökken. A középkor embere nem az időben élt, nem volt fontos számára az idő, a változásokat nagyon lassan érezte. Gyakorta több nemzedéknyi idő sem jelentett különösebb változást a mindennapi élet körülményeiben (három-négy nemzedék tagjai is ugyanabban a ruhában jártak, ugyanazokkal az eszkö-

⁶ Szent Ágoston: *Isten városáról I.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2005.

⁷ Aurelius Augustinus: *Vallomások.* Gondolat, Budapest, 1982. 358. o., Fordította: Városi István.

zökkel, szerszámokkal, tárgyakkal bántak, nem jelentett számukra az idő tudat perspektívát, nem tűztek ki teleologikusan értelmezhető célokat, elérendő sikereket). A napi célok függvényében a középkori időtudat a meglévő életforma fenntartására, meghosszabbítására, kiszélesítésére irányult, hiszen ez volt az istennek tetsző akarat („megelégedett magának...”).

A középkori időviszonyt az is jól jellemzi, hogy az idő mérésének, a kronológiának nem volt jelentősége. A korszak emberei a természeti alapjelenségek segítségével bőven tudtak tájékozódni: a nap járása, harangszó, az évszakok jellemzői, az egyházi ünnepek napjai, stb. ... Azt is fontos itt megjegyezni, hogy a modern korhoz képest hihetetlenül lassú a hírek, információk áramlása, általában a ló sebességével lehet ezt mérni. Például Oroszlánszívű Richárd, amikor a szentföldi hadjáratból hazafelé tartott, a mai Ausztria területén harcba keveredett, és megsebesült. Ennek híre akkor hat hét alatt ért Londonba. Ugyanakkor napjainkban, XXI. században az időhöz való viszonyainkban már szinte az egyidejűség korát éljük. Ennek lényege, hogy a modern kor előtt először megtörtént egy esemény, s arról bizonyos idő eltelte után, akár hónapokkal, évekkel később értesültek a távolabb lakók. Napjainkban viszont az eseményekről akár már létrejöttük pillanatától (in statu nascendi) értesülünk. Például ha valahol felrobban egy repülőgép, több ezer méter magasan elkezdi zuhanni, ezt egy éppen arra járó ember a kamerás mobiljával elkezd felvenni, s ekkor feltárcsázza a CNN-t, ahol élő adásban beadják. Tehát erősen kiszolgáltatott magunkat az időnek.

Vajon van-e módunk, lehetőségünk arra, hogy az idő, rajtunk kívül álló kereteit, befolyásolni tudjuk. Szent Lajos király híres kísérlete a példa erre, aki az idő urává, birtokosává akart válni, s meg akarta alapítani az örök jelent. Ennek érdekében a Szent Denis temetőben összehordatta a korábbi Meroving, Karoling, Capeting dinasztiák uralkodóinak csontjait. Azt gondolta ugyanis, hogy a korábbi időszakok uralkodóinak szakrális maradványai, egy helyre összegyűjtve, megalapítják az általa uralt örök jelent. Valójában, ha közvetlenül és aktuálisan értelmezzük a mi időnket, a saját időnket, akkor azt láthatjuk, hogy mindig egy adott pillanat tartamának részesei, foglyai vagyunk, de amire ezt tudatosítjuk, máris átléptünk egy következő pillanatba, amelynek érzékelése már egy ismét rákövetkezendő pillanat, pillanatok folyamába visz. Ha egy pillanat kiterjedését vizsgáljuk, mint alapegységet, akkor olyan módon tehetjük ezt képszerűvé, ha elképzeljük ezeket a pillanatokot, mint időkapszulákat, amelyek az időbe vetett élet minden anyagságát megállhatatlanul továbbítják a következő kapszulába, tehát az adott tevékenységünk, amely a léttérben nyer kiterjedést és formát, az időkerethez, az időplazmához való viszonyban nyeri el a folyamatszerűséget. Az időkeret kikövetelő jellegű: a térben beágyazott, kiterjedt formákat öltött történéseket,

tárgyakat, folyamatokat – mintha egy magnetikus erő érvényesülne – múlhatatlanul és visszavonhatatlanul, valamint megállíthatatlanul „kényszeríti” a kronológiai típusú haladásra – valamilyen telosz felé.

Ennek a folyamatnak a megalapítója a második istennemzedék névadója, Kronosz, akiben az öröklét ideje halhatatlan létezéssé alakult át, de erre maga Kronosz vagy nem figyelt, vagy nem tudatosan hagyta végbe menni a folyamatot, ugyanis bűnhődnie kell mindezért. Ennek lényege: nem számított arra Kronosz, hogy a mérleg elv alapján a halhatatlanságért minden pillanatban fogatkoznia kell, időteremtő küzdelme ellenére mindig a pusztulás nyomait érzékeli magán, önpusztítóvá vált, a lét közvetlenül szorongatja, mint létezőt. Kronosz belekényszerült a lét és a benne létező közötti szorongásba, szétszaggatottságba, s soha nem lelheti nyugalmát. Kronosz legnagyobb ontológiai kihívása az, hogy miként képes alakítani, egyeztetni a létet a létezővel, s ebből fakadóan az időkerethez miként rendelődik a sors a sorsban, hogyan jelennek meg az emberi viszonyok, a dolgok, a tárgyak és a természet.

Uranosz korszaka után Kronosz kapta a feladatot, hogy a létkeretben hordozott létezők cselekvései már ne tehetetlenségnek, statikus állandónak, változatlanságnak tűnjenek, hanem a cselekvések, tettek a sors alakítás az értelmezett és tudomásul vett célmegvalósítás részeivé váljanak. Kronosznak kellett szembesülnie azzal, hogy a sorsok legfőképpen a cselekvésekkel függenek össze, nem önmagukban és önmaguktól alakulnak ki, hanem a cselekvő értelem akarata irányíthatja a sorsok beteljesülését, s ebben a sorsok folyamata az időkerethez csatlakozik, ugyanis az időkeret a rendező elv szerepét is betölti. Kronosz még emlékezik arra, hogy az Uranosz korszak időnélkülisége milyen belső és külső nyugalmat sugárzott, és az Uranosz korszak nemzedékei nem ismerték az időhöz való viszony kényszerét, a tett és a cselekvés folyamatait, s így a sorsot sem.

Az *idő* és *emlékezés* kapcsolatában kiemelkedően fontos megvizsgálni az emlékezet viszonyát a múlt immáron megváltoztathatatlan egészéhez. Amikor emlékezetünk horizontján a múlthoz fordulunk segítségért, hogy felidézünk gondolatokat, tárgyakat, eseményeket és érzéseket, egy olyan képi rendszerhez fordulunk, amely már az aktuális időn kívül helyezkedik el; véglegesnek és lezártnak tűnik, mert az emlékezetben tárolt információk világa egésznek, teljességnek hat. Mégis szembe kell néznünk azzal a problémával, hogy rendkívül pontatlan és téves elemekre bukkanunk, amelyek áttemelve az aktuális jelenbe, bizonytalanságot, vitát keltenek. A tárolt információk minősége ugyanis rendkívüli módon függ a jelen aktuális lelkiállapotától, és attól, hogy annak idején milyen körülmények között jutottunk az adott információ birtokába. Az aktuális jelen lelki és szellemi állapotán is múlik, hogy mennyiben koherens és adekvát a múltból felidézett emlékezet. A reflektív tudat

erősen feltételez egy karakteresen válogató és szelektáló magatartást, hiszen a múltban történt összes ismeretszerzést és átélést nem vagyunk képesek egészében és reálisan megjeleníteni. Ennek nagy valószínűséggel az lehet az oka, hogy az emlékezet tartalmait nem tudjuk határfogalmakkal keretekbe fogni. E keretek lennének a viszonyítási pontok, horizontok, amelyek egy-egy keresett emlék megtalálásához biztosítanák az Ariadné-fonalat. Így jutunk el a memória és az emlékezet fogalmának megkülönböztetéséhez.⁸

Lehet, hogy megbánta Kronosz azt, hogy egy új korszak, egy új isten-nemzedék ikonjává vált, ugyanis ellentmondásba került a saját létezése-lényege és az istenek tehetetlensége. Ezáltal a sorsa az állandó összeütközések sorozata: nem találja önmaga harmóniáját a világban, retteg a teremtő tevékenysége arányában létrejövő pusztulástól, viseli önmagában az időt, mint keretet, de félelemmel tölti el a saját maga által észlelt idő tudata, érti saját létét, de bizonytalan rendszeresen e foglalat létezőivel kapcsolatban.

Azt is nehezen érti, hogy miért tartják őt kordában az istenek, miért próbálják irányítani, korlátozni. Ezt abból érzékeli, hogy a teremtése során mielőtt végleg kialakult volna kozmikus ereje teljessége, az istenek megjedtek: rádöbbsentek arra, hogy Kronosz teljessége, a teljes tudás (együtt az őstudás és az előretékintő tudás) olyan erőssé tenné őt, hogy föléjük emelkedhetne, legyőzhetné őket, illetve bármikor irányíthatná az istenek hierarchikus rendszerét, s ezen keresztül a kozmikus világ rendjét. A másik ok, amit szintén érzekelték a Kronoszt teremtő istenek, hogy Kronosz folyamatosan teremtő, időt granuláló tevékenysége a mérlegelv alapján mindig és arányosan pusztul is, tehát ha alábbhagyna teremtő kedve, belehullhat akár a végleges semmibe. Tehát Kronosz pusztulása egyben az idő pusztulása, és egyidejűleg a meglévő, aktuális világ pusztulása is.

Eme folyamatban kell megértenünk Kronosz lényegét. Az isteni teremtőerő alapján hatalmas erőt birtokol, de mivel az istenek hiányosan teremtették meg, legfőképpen a jövő tudását nem engedélyezték számára, ezért Kronosz nem az abszolút tudás tudásának birtokosa, hanem a nem tudás tudásáé. Azaz a nem tudás a jövő perspektíváinak nem tudását jelenti, míg a tudása csak az aktuális jelen határáig terjed. Így már érthető Kronosz dühe, gonosz-sága, állandó összeférhetetlensége, hitetlenkedése, hiszen uralma, hatásköre csak a jelenre, a mára korlátozódik. Az istenek megkönnyebbültek, miután

⁸ Memórián a megőrzött emlékek összességének tárházát értjük, míg az emlékezet-emlékezés maga a múltra való reflektálódás tevékeny módszere, eszköze. A memóriában tárolt, őrzött információk pontosságát különféle vizuális nevelési programok memória gyakorlatokkal feltételezik megerősíteni. A memóriában őrzött, tárolt képek és információk határfogalmainak, viszonyítási kereteinek leggyakoribb eszközei az *előre-felidézés*, a *jelenfelidézés*, a *tárgy-fiktumok megjelenítése* és az *álom, mint megjelenítés*.

befejezték Kronosz teremtését, hiszen a legfontosabb előnyt megtartották maguknak, és ez a jövő tudása. Hogyan telnek Kronosz mindennapjai? Kínban, szenvedésben, de ugyanakkor reményben és önáltatásban. Tudása a tudatos nem tudás tudása. Azaz a jövő számára a sejtések izgalma csupán olyan, mint amikor valaki egy finom ételből csak egy-egy falat kóstolót kap, de nem kapja az egész ételt. Az istenek ravaszsága végtelen, ugyanis gondoskodtak arról, hogy Kronosz nap, mint nap kapjon a jövőből egy-egy kicsi ízelítőt, de valójában meghagyják a jelent uralni, s ugyanakkor állandóan csábítják, vonzzák a jövő felé.

Amikor Kronosz szembesült azzal, hogy az istenek kihasználják őt, hazudnak neki, nem engedték meg számára azt, hogy a teremtés során kozmikus egésszé teljesebben ki, akkor ébredt saját léte tudatára. Kronosz teremtése közben az istenek is követték el hibát, mert elfelejtették letörölni Kronosz tudásából Kronosz teremtésének teljes tervét, így Kronosz tudja, hogy mi a hiányossága, valójában hogyan lehetne ő teljesebb, de azt az istenek nem engedélyezték. Ezekbe a tépelődésekbe Kronosz jórészt belebolondult, s a jelen valóságán túl gyakorta látszatokkal szórakozik. Zabálja az életet, szórakozik, gyakran megvadul, de az isteneknek nem tud ártani, így azok rendre harsányan kacagnak rajta. Kronoszt ez mindig felbosszantja, olyannyira, hogy néha feltüzeli magát azért, hogy az isteneknek kárt okozzon, netán elpusztítsa őket. Ám ez nem megy, hiszen ilyenkor beleütközik az őt határoló jelen falába. Ilyenkor az istenek hatalmas vidámság közepette átlépnek a jövőbe, a biztos menedékbe.

Amikor Kronosz lehiggad, kijózanodik, akkor szembesül azzal, hogy miként is értelmezhető a múlt és a jelen kapcsolata, egylényegűsége. Vívódik a két világ összeegyeztetésén. A jelen milyen mértékben múlt, melyik a másik része: a múlt aktualizálódik a jelenben? Vagy a jelen a múlt része? Esetleg csak a jelen van? És a múlt valójában már nem is létezik? Ugyanakkor másként értékeljük a múlt történéseit, ha nincsenek perspektivikus céljaink, és megint másképp értékeljük a jelent, ha azt már a jövőhöz gondoljuk hozzá. E szembesülések után Kronosz belátja, hogy a jövő hozzá képest már egy független, külső felület, vágykép, remény.

E szenvedések Kronosz számára az önemésztés mozzanatai, a kétségbeesés alakzatai, és a mindebből fakadó tiltakozása a jelen falába ütközik, s legvégül önpusztításba, önsors-rontásba torkollik. Hogy önmagát vigasztalja, sorsán megpróbálja változtatni, ezért a rendszeres önhazugságok nyomán apjára támad, megölni nem tudja, de megfosztja termékenységétől, nemzőerejétől. Ezzel a tetteivel Kronosz kiüresíti a jelent, öntudatlanul vét az értékek ellen, inkább a dolgok uralmát segíti. Azt gondolhatnánk, hogy Kronosz undorító tette, apja megcsönkítése következményeket vont maga után, de

nem. Az emberek és az istenek nem mertek szólni, cinikusan gondoltak arra, hogy az ő életüket ez a tett nem befolyásolja. Kronosz számára az apját megcsónkító, undorító tette után valamiféle megnyugvás bontakozott ki, de primitív dühével óriás kárt okozott, olyat, amit ő maga soha meg nem értett, és a következményivel sem szembesült soha.⁹

Kronosz immáron öntudatlanul csapja be az embereket (az eszkatologikus emberi történelmet), ugyanis a pillanatnyi tartam időkapszuláját felfújja, hatalmas ballonná növeszti, s ezáltal a végtelenség érzetének látszatával ámít. Ez a XXI. század öröksége is, hiszen az előre-felidézés jövőjével azonosul az aktuális én távolba vetett jövője, tehát a visszaemlékezés mindig egy kézzel fogható, már konstituált világot reflektál, ahol a felidézés folyamata vagy momentuma mindig valamilyen „átvitelt”, „átjárást” jelent. A jelenfelidézés minden esetben az időiség keretébe zárt élmény- és tudásfolyam.¹⁰ Amikor a memóriához fordulunk egy visszaemlékezési kísérlet alkalmával, akkor nem teszünk mást, mint a jelenfelidézés aktusát végezzük. Az exponált tárgyat a jelenben tételezzük, és mint *most*-ot, a jelenben létezőt ragadjuk meg. Az egykor volt *jelen idő* csak az aktuális szubjektív jelen horizontján értelmezhető.

A XXI. század embere éppen a halmozottan hiányos idő-kép-tudata miatt szenved főképpen, mert a végtelenig tágitott abszolút jelen fogyasztóiségének foglya; az önmaga belső szellemi fókuszát az anyagságba telepítve, az időt csak *külső* keretként éli meg, s nem juthat el saját maga, a megélt *belső* időhöz, tehát haladjunk Kronosztól Kairosz felé!

⁹ A létbe foglalt létezők számára is óriási kárt okozott, s ez az idők végeztéig fog tartani: kitéssékeltte az időtudásából a jelenlét komolyságát, azt, hogy a jelenlévő, egyben alkotó és értékteremtő. Ezért van az, hogy az értékek létrehozása, az alkotótevékenység, az emberek számára nem természetes, a priori dolog, hanem egyénileg kell megteremteni, létrehozni és biztosítani hozzá a motivációkat és a mentalitást. Mindezzel együtt kivált a szubjektumból az autonómiatudat, a felelősségvállalás és az ethosz-teremtés autoritása.

¹⁰ A tudati világainkat betöltő kép-kataklizmák megértése – történeti vonatkozásokban is – nyitott feladat és felelősség, hiszen ne feledjük, a jól és rosszul meglévő képeink *időviszonyai* jelentik az ablakot a világra, amelyek a vizuális kultúra bármely területének meghatározó alapjai, valamint az időtutatok narratívái szervezik az egyes metaelméletek belső szerkezetét is, illetve a különféle paradigmák külső referenciaképeiben is meghatározó szerepet töltenek be.